

УДК: 332.14:502(477)

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОГНОЗУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Лайко О.І., Муратов О.М.

У статті визначені методичні основи прогнозування і регулювання розвитку мезосистем в національній економіці за допомогою використання програмно-цільового підходу. Сформульовано організаційно-економічний механізм управління розвитком економічних систем регіонів як складових національної економіки, який базується на принципах сталого розвитку та призначений для забезпечення ефективного регулювання процесами реалізації регіональних цільових програм.

Вступ. Розвиток мезосистем як складових національної економіки має відповідати стратегічному напрямку розбудови держави і ґрунтуватись на засадах передбачення та прогнозування майбутніх тенденцій соціально-економічного розвитку, враховувати принципи сталості й комплексності, базуватись на положеннях програмно-регулюючого підходу в управлінні. Умови мінливості сучасної економічної системи ринкового типу визначають важливість принципу актуалізації – необхідності корегування напрямків і результатів прогнозів у відповідності до нових обставин, цілей та задач, які сформувались під впливом нових тенденцій. Зменшення ризиків щодо можливої дисфункціональності економічної системи стає можливим завдяки оперативному корегуванню цілей, адекватному новим обставинам і змінам в кон'юнктурі ринків та інституціональному забезпеченні економіки держави та регіонів, в напрямку раціонального і обґрунтованого скорочення кількості цілей, конкретизації інструментів реалізації поставлених завдань. Використання подібних підходів до управління є надзвичайно актуальним для економіки України, з огляду на можливість визначити можливі шляхи розвитку суспільства та передбачити економічні ресурси, необхідні для цього, а також виявити найімовірніші та економічно ефективні варіанти перспективного розвитку, передбачити наслідки майбутніх і поточних управлінських рішень, що в підсумку дозволить сформувати ефективні механізми управління економікою на макро- і мезорівні та визначити важелі державного регулювання національної економіки.

Постановка завдання. Основною метою даної статті є визначення методичних підходів до організації прогнозування і регулювання розвитку мезосистем в національній економіці з врахуванням сучасних вимог щодо врахування принципів сталого розвитку, комплексного і збалансованого використання наявних регіональних ресурсів і переваг задля ефективного та раціонального виконання завдань, реалізації стратегічних пріоритетів розвитку національної економіки.

Для всебічного врахування сильних і слабких сторін, недоліків і переваг при здійсненні прогнозування розвитку мезосистем в національній економіці, а також для послідовної реалізації визначених стратегічних завдань економічного зростання держави виправданим є використання програмно-цільового підходу. Ефективність застосування програмно-цільового підходу для цілей державного управління

підтверджується і міжнародною практикою [1, 2], і результатами досліджень багатьох науковців, зокрема: В.М. Гесця, А.А. Гриценка, М.І. Долішнього, М.О. Кизима [3], Д.М. Стеценка [4], О.О. Теплицької [5].

Однак незважаючи на достатню вивченість підходів до застосування програмно-цільового методу в управлінні економічним розвитком, незважаючи на законодавчу оформленість програмно-цільового напрямку в забезпеченні розвитку та вдосконалення системи управління як на національному, так і на регіональному рівнях, сформована науково-методична база потребує вдосконалення, виходячи із особливостей економічної та політичної ситуації в країні, з огляду на прийнятий курс децентралізації системи економічного управління та з огляду на необхідність врахування сучасних особливостей та наслідків впливу фінансової кризи на економічний розвиток як держави в цілому, так і її мезосистем.

Також необхідним є дотримання принципу актуалізації завдань і стратегічних напрямків економічного розвитку регіонів в складі національної системи господарювання через неперервний рух і розвиток даних відкритих систем. Пропонується, в даному дослідженні, для формування організаційно-економічного механізму та методичного інструментарію прогнозування і регулювання соціально-економічного розвитку регіонів в системі національної економіки використовувати математичні моделі з опису передбачуваної та непередбачуваної складових для варіантів і сценаріїв подальшого розвитку регіонів, які базуються на показниках ентропії - міри неупорядкованості системи.

Результати. Нормативним підґрунтям для використання програмно-цільового методу при плануванні розвитку економічних систем в Україні з 2002 року є розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі" [6]. Сучасні особливості трансформації національної системи управління соціально-економічним розвитком територій в Україні характеризуються посиленням децентралізаційних зрушень і вектором подальшого розвитку в напрямку створення об'єднаних територіальних громад. Такі новітні виклики потребують суттєвого удосконалення конкретних заходів та підходів для застосування програмно-цільового методу.

Так, суттєвим кроком в напрямку імплементації принципу децентралізації системи економічного управління в Україні стало прийняття Закону "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [7] і разом з тим було визначено напрям подальшого розвитку національної економічної системи, сутність якого полягає у врахуванні особливостей і передумов розвитку окремих територій, надання їхнім органам управління більших повноважень і можливостей задля раціонального і ефективного використання ресурсів, що повинно призвести до підйому і розвитку всієї національної економіки. Однак разом з додатковими можливостями з'явилися і нові виклики, які полягають у відсутності достатнього методичного забезпечення щодо реалізації стратегічних планів розвитку територій у вигляді об'єднаних територіальних громад. Особливої актуальності в цьому контексті набуває визначення науково-методичних засад щодо використання програмно-цільового підходу для складання планів і стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем у вигляді регіонів, територіальних громад як складових національної економіки.

Програмно-цільовий підхід до вирішення територіальних проблем варто розглядати як інструмент регіональної політики, що одночасно забезпечує як формування цієї політики в цілому, так її реалізацію у вигляді конкретних програм різного рівня і призначення. Функціональна роль програмно-цільового підходу полягає в тому, щоб виявити принципи та внутрішню логіку формування

національної економіки, визначити структуру й елементи, їхній взаємозв'язок і механізм функціонування. Інструментом програмно-цільового управління є насамперед цільові комплексні програми. У країнах з розвинутою економікою вони розробляються та реалізуються на державній і недержавній основі.

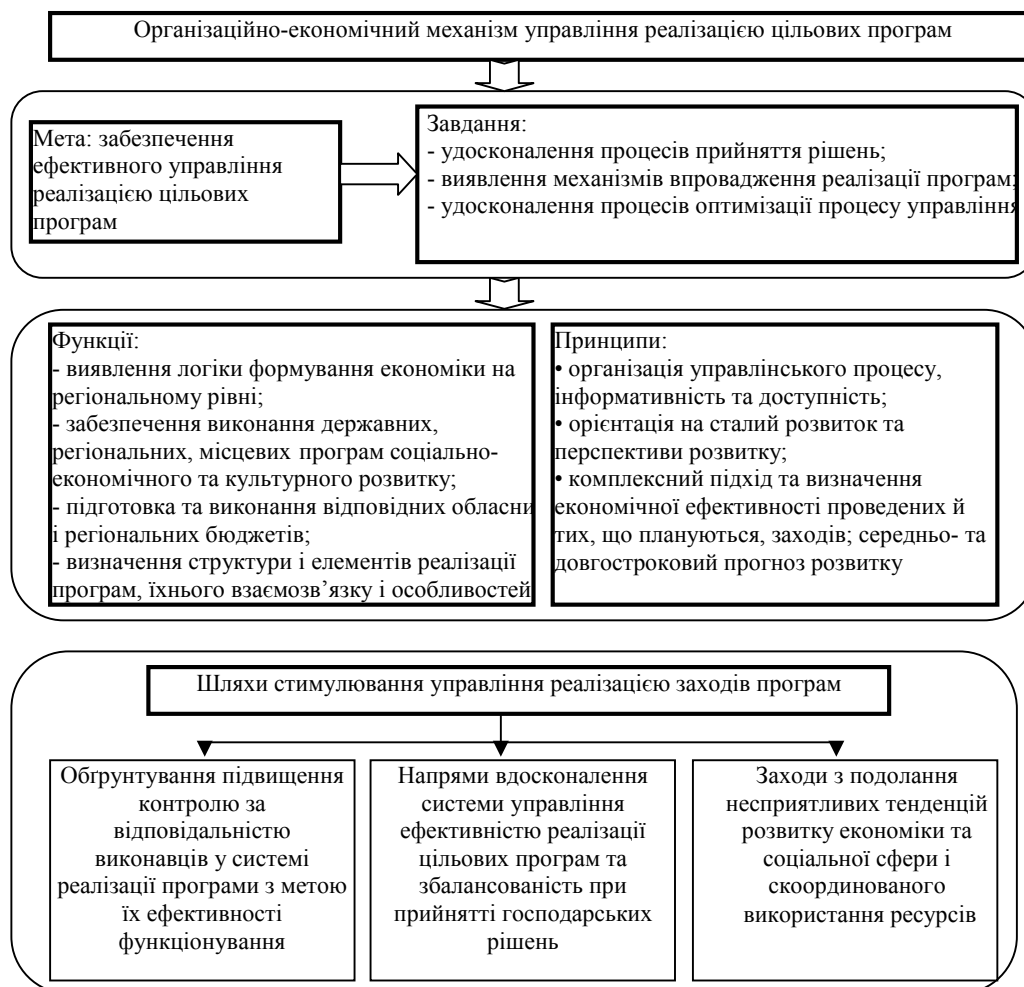

Рис. 1. Схема організаційно-економічного механізму управління

Результати оцінки інституціонального забезпечення для управління реалізацією цільових програм в Україні та закордонний досвід дозволяють зробити висновок про необхідність розробки і впровадження організаційно-економічного механізму управління даним процесом, який має включати в себе стимулювання реалізації передбачених програмою заходів за допомогою системи правових, адміністративних та економічних регуляторів (рис. 1.).

Метою організаційно-економічного механізму виступає забезпечення ефективного управління реалізацією цільових програм, а основні завдання спрямовані на: удосконалення процесів прийняття рішень, виявлення джерел

впровадження реалізації програм та вдосконалення процесів оптимального процесу управління з обов'язковим систематичним контролем на різних етапах впровадження. Виділені функції дозволяють визначити провідні напрямки організаційно-економічного механізму управління. Окреслені принципи зумовлюють суттєві напрямки, що дозволяють вирішувати поставлене завдання: організація управлінського процесу, інформативність та доступність; орієнтація на сталий розвиток й перспективи розвитку; комплексний підхід і визначення економічної ефективності проведених й запланованих заходів; середньо- та довгострокові прогнози розвитку.

Всі складові механізму управління реалізацією цільових програм спрямовані на розробку конкретних шляхів підвищення управління реалізацією програм регіонального рівня як складових загальної стратегії розвитку національної економіки. Запропоновані шляхи дозволять координувати програмні заходи щодо досягнення стабілізаційних напрямків та використання фінансових і матеріальних ресурсів з метою вдосконалення системи соціально-економічного розвитку.

Особливістю сучасних підходів до стимулювання регіонального розвитку є забезпечення його стійкості, соціальної, екологічної спрямованості при одночасному дотриманні принципу економічної ефективності. Такі підходи мають бути визначені і зафіксовані в стратегічних документах, які визначають план розвитку регіону (субрегіону або об'єднаної територіальної громади), в відповідають стратегії розвитку національної економічної системи. Дуже важливим є складання стратегій розвитку мезосистем за гармонізованим, узгодженим підходом, у відповідності до актуалізованого і скорегованого методичного підходу, який враховує особливості розвитку певних територіальних громад. В цьому відношенні варто зауважити на існування нормативних документів, які визначають методичні засади щодо складання стратегій соціально-економічного розвитку регіонів (наприклад для Стратегії соціально-економічного розвитку Одеської області на період до 2020 року [8]), однак єдиного узгодженого методичного підходу до складання стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем у вигляді територій базового рівня (об'єднані територіальні громади, субрегіони), який би передбачав актуалізацію та відповідність положенням розвитку національної економіки, на даний момент в Україні офіційно не затверджено.

Важливим елементом складання і прийняття стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем є цілепокладання, яке виступає не просто як досягнення певних значень макроекономічних показників регіону, а як спосіб забезпечення гармонізації розвитку цієї мезосистеми, в якій головними елементами виявляються природа і людина, їх раціональне взаємодія. У зв'язку з цим регіон для цілей прогнозування слід розглядати як нерозривну в своїй єдності екологосоціоекономічну систему. Основним показником стану і розвитку таких систем є її Ентропія. Ентропія (E) як міра неупорядкованості системи являє собою добуток ймовірності знаходження системи в заданому стані та логарифма цієї ймовірності взятого з оберненим знаком.

Величина E_c визначається по функції прогнозу результатів розвитку відповідного регіону в умовах відсутності будь-якого втручання у економічні, соціальні та екологічні процеси регіону, а величина E_p – в умовах його здійснення за період життєвого циклу проекту економічного розвитку регіону. Таким чином:

$$E_p = \int_0^x \{F(D_p, K_p, Z_p, N_p) * (-\ln(D_p, K_p, Z_p, N_p))\} dx \quad (1)$$

$$E_c = \int_0^x \{F(D_c, K_c, Z_c, N_c) * (-\ln(D_c, K_c, Z_c, N_c))\} dx \quad (2),$$

де: D_p - валовий регіональний продукт на душу населення регіону; K_p - ступінь економічного достатку населення регіону (відношення кількості населення що проживає за певною межею економічного достатку до загальної його кількості); Z_p - умовний рівень екологічного стану території регіону; N_p - умовний рівень негативного впливу пов'язаний із збільшенням техногенного навантаження на екосистему, після реалізації цільової програми чи проекту розвитку і в умовах їх відсутності); $\{0:T\}$ - період життєвого циклу проекту.

Співвідношення E_e та E_p дає уявлення про ступінь регіонального розвитку та реалізованість цілепокладання за відповідною програмою чи проектом.

Завданням і формалізованою метою застосування методичного підходу до актуалізованої розробки і впровадження стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем (регіонів, субрегіонів, територіальних громад) у відповідності до векторів розвитку національної економіки є зменшення ентропії шляхом актуалізації, забезпечення максимальної узгодженості цілей, завдань і заходів їхньої реалізації, в тому числі за рахунок використання програмно-цільового підходу.

Висновки. Результати проведених досліджень та оцінка існуючого досвіду застосування програмно-цільового підходу в аспекті забезпечення збалансованого розвитку мезосистем в складі національної економіки, дозволяють зробити такі висновки:

Програмно-цільовий підхід як концептуальна ідея дослідження передбачає забезпечення розвитку всіх складових компонентів системи й суб'єктів управління, координованість діяльності на всіх рівнях управління та дій учасників, наявність необхідних факторів та умов управління для забезпечення функціонування системи, інтеграцію діяльності всіх учасників процесу управління мезосистемою у відповідності до генеральної мети розвитку національної економіки.

Реалізація програмно-цільового підходу передбачає чітке цілепокладання стосовно положень економічної політики, яка реалізовується і є орієнтованою на досягнення конкретних економічних результатів як щодо темпів економічного зростання, так і його структурного та змістовного наповнення. Конкретизований і вузькоспеціалізований програмно-цільовий підхід передбачає, що економічні реформи не є самоціллю, а виступають як технологія досягнення практичних (конкретних) результатів економічного прогресу.

Програмно-цільовий підхід дозволяє вирішувати завдання на межі відомчих і галузевих компетенцій, повноважень і зон відповідальності господарюючих суб'єктів, органів виконавчої та муніципальної влади за рахунок координації спільних зусиль для вирішення проблеми. Така особливість є актуальною в умовах децентралізації системи управління економічним розвитком, коли виникає необхідність розробки і реалізації заходів стимулювання соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, субрегіонів, які характеризуються наявністю вже сформованих об'єктивних економічних, соціальних зв'язків. До моменту офіційного визнання статусу об'єднаної територіальної громади або субрегіону доволі важко створити підґрунтя для активізації спільних точок економічного зростання, якщо існує ситуація адміністративної невідповідності закріплених повноважень сформульованим спільним завданням. В цьому аспекті координація дій органів регіональної (місцевої) влади, у відповідності до наданих законодавчих повноважень [9], дозволяє практично реалізувати ідеологію програмно-цільового підходу щодо подолання перешкод від інституціональних неузгоджень та адміністративних бар'єрів.

Література

1. Карп'юк О. Національні моделі стимулювання інноваційного процесу // Стратегічні пріоритети / О. Карп'юк. – 2013. – № 3. – С. 47-49.
2. Стеченко Д.М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону / Д.М. Стеченко // Університетські записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – 2007. – № 3. – С. 36-38.
3. Моделювання соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Сумської області): монографія / А. О. Єпіфанов, М. О. Кизим, С. М. Козьменко, О. Ю. Полякова, О. Мерхо та ін. – Х.: ФОП Александрова К. М.; ВД «Інжек», 2012. – 160 с.
4. Стеченко Д.М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону / Д.М. Стеченко // Університетські записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – 2007. – № 3. – С. 36-38.
5. Теплицкая А. А. Обзор и анализ зарубежного опыта планирования / А. А. Теплицкая // Молодой ученый. – 2013. – №1. – С. 188-192.
6. Про схвалення концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2002 р. № 538 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=538-2002%F0>
7. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 13.01.2016 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]: Офіц. видання сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
8. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року (актуалізована) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.odessa.gov.ua/strategiya-ekonomichnogo-ta-socalnogo-rozvitku-odesko-oblast-do-2020-roku/>
9. Про співробітництво територіальних громад : Закон України № 1508-VII від 17.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

Abstract

In the article the methodological basis of forecasting and regulation of mezo-systems in the national economy through the use of program-based approach is proposed. It is determined the urgency of forecasting and regulation of mezo-systems of particular economies or regions which are united by local communities as components of overall national economic system. The formulation of organizational and economic mechanisms of development of regional economic systems as components of the national economy is given in the article and this formulation is based on the principles of sustainable development and is designed in order to provide the effective regulation of processes of implementation of regional programs as components of the national strategic plan for the national economy. It is formulated the using of scientific principles to the modeling of entropy index and the display of complexity and consistency of the priorities of economic development.